

УДК 334.012

ГОЛОВЧЕНКО О. М., ПІЦЕНКО В. С.

ЕВОЛЮЦІЯ ПАРАДИГМИ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Розглянуто етапи дослідження та формування уявлень про тіньову економіку, пропонується періодизація концепцій тіньової економіки, досліджені підходи до її вивчення, етапи формування державної політики щодо явищ тіньової економіки, відображення питань оцінки тіньової економіки в документах міжнародних організацій. Тіньова економіка в статті досліджується як економічна діяльність осіб, які ігнорують закони, встановлені державою, а такі особи перебувають у будь-якому суспільстві. Підсумовано, що тіньова економіка може бути як проявом відживаючих інститутів, консервуючи рудиментарні форми виробничих відносин, так і органічно включена в економіку офіційну, будучи своєрідною "відповіддю" на "виклики" глобалізації та науково-технічного прогресу.

Ключові слова: тіньова економіка, економічна діяльність, концепція, глобалізація, міжнародні організації, державна політика.

Постановка проблеми. В тій чи іншій формі тіньова економіка існує з моменту виникнення держави. Очевидно, що тіньова економіка – це економічна діяльність осіб, які ігнорують закони, встановлені державою, а такі особи перебувають у будь-якому суспільстві. Тіньова економіка активно досліджувалася і досліджується сучасними економістами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Першим науковим дослідженням, яке привернуло інтерес наукової громадськості до проблеми тіньової економіки, слід вважати роботи Кеннета Едварда Боулдинга, які були опубліковані в 1944-1947 рр. Вони присвячені узагальненню наслідків регулювання цін на основні споживчі товари в роки Другої Світової війни [9, с. 213-218; 10, с. 133-134]. Боулдинга була розроблена класична модель тіньового ринку (модель Боулдинга), що описує відхилення кривих попиту та пропозиції. Однак ці дослідження носили тільки теоретичний характер і не отримали подальшого розвитку, оскільки багато вчених вважали, що з ліквідацією військового регулювання зникне і сам об'єкт досліджень.

У період 1949-1959 рр. отримав розвиток правовий підхід до визначення поняття "тіньова економіка". Один з представників американської кримінології Едвін Сатерленд висунув концепцію "зло-

чинця в білому комірці» [30], згідно з якою багато "білих комірців" (підприємці, політики, лікарі та ін.) Здійснюють протиправні дії, які заподіюють суспільству незмірно більший збиток, ніж звичайні злочинці. Сатерленда не тільки підкреслював небезпеку злочинів "білих комірців" у майновому плані, але і вважав, що такі злочини підривають основи суспільства. Ця концепція поклала початок цілому напрямку в кримінології і зараз вважається загальноприйнятою.

Було виділено п'ять основних видів економічної злочинності:

1) порушення правил конкуренції (комерційні хабара, порушення антимонопольного законодавства, промислове шпигунство);

2) порушення прав споживачів (помилкова реклама, випуск недоброякісних товарів);

3) порушення прав найманих працівників (порушення трудових контрактів, норм техніки безпеки);

4) порушення прав акціонерів, кредиторів;

5) порушення прав держави.

Публікація статті Г. Беккера "Злочин і кара: економічний підхід" [8] відкрила новий етап у вивченні тіньової економічної діяльності. До цієї публікації переваж-

ало переконання, що злочинці діють ірраціонально.

Г. Беккер вперше запропонував виходити з того, що злочинці діють раціонально, вони прагнуть максимізувати свою вигоду при обмежених ресурсах. У своїй теорії він спробував застосувати економічні категорії витрат і прибутку до розуміння поведінки порушників закону [1, с. 28-90]. Розвиток теорії злочинів і покарань знайшло відображення в роботах американських економістів Джеймса Б'юкенена (1980), Мілтона і Розі Фрідман (1984) [7], Манкурта Олсона (1995 г.) [5, с. 56] та ін. Ці дослідження тіньової економіки можна віднести до отримав широкий розвиток міждисциплінарного напрямку досліджень, - економічної юриспруденції.

У даний період зароджуються науково обгрунтовані підходи до формування державної політики щодо явищ тіньової економіки. Йде дискусія про способи впливу на неї держави, розглядається широкий діапазон сценаріїв - від силових до ліберальних. Значний крок у дослідженні тіньової економіки був зроблений в результаті аналізу ринку праці та економічного життя в бідних країнах. К. Гірц ввів поділ на так звану "базарну" і "орієнтовану на фірмове пристрій" економіку ("bazaar-economy" і "firm-centred economy") [19].

Англійський соціолог Кейт Харт так сформулював визначення неформальності: "відмінність між формальними і неформальними можливостями доходу базується на відмінностях між роботою на зарплату і зайнятістю» [22, с. 61-90]. Сформульоване визначення було використано Міжнародною організацією праці (1972 р), яка ввела в загальноприйнятий оборот терміни "неформальна економіка" ("informaleconomy") і "неформальний сектор" ("informalsector"). Введення в науковий обіг терміна "неформальний сектор" пов'язують з ім'ям К. Харта. Серед послідовників К. Харта можна виділити Е. Фейдж [16] (1979), Дж. Гершуні [20] (1983), Е. Міньюна [25] (1983), Ф. Матери [24] (1985), С. Сміта [29] (1986.), м Кастельса і А. Портес (1989 р) [13], Дж. Томаса (1992 р) [31] та ін.

До цього періоду слід віднести і активізацію досліджень, присвячених оцінці

обсягу тіньової економіки. Найбільшу популярність здобули публікації П. Гутмана (1978) [21], А. Роса (1978) Д. Фройда (1977 р) [18]. Дослідження Е. Фейдж кваліфікуються як операціональні підхід до вивчення тіньової економіки. Визначення Е. Фейдж неформальної економіки через джерела отримання тіньових доходів дещо ширше, ніж інші її визначення. Розглядаючи структуру незареєстрованої (underground, undegistered) економіки в сучасному ринковому господарстві [16, с. 5-13] автор вважає, що неврахований сектор можна представити що складається з двох компонентів:

- Ринкового сектора, який використовує гроші як засіб обміну в організації виробництва і збуту товарів і послуг;

- Негрошового сектора, в якому виробляються реальні товари і послуги, але не для ринкового продажу, а для власного споживання або для неформального бартерного обміну.

Такий підхід досить зручний, так як він широко охоплює всі можливі аспекти тіньової економічної діяльності, в якій значна частина розрахунків здійснюється за допомогою бартерних обмінів і грошових сурогатів. Скорочення уточненого валового доходу в порівнянні з базою оподаткування відбувається через уникнення (avoidance) податків, а також і ухилення (evasion) від них. У першому випадку йдеться про законні дії щодо зниження податкового тиску, в іншому - про дії незаконних. Виник навіть особливий неологізм "avoison", що означає спірні ситуації при визначенні уточненого валового доходу. Описаний підхід зручний, якщо завданням є визначення розміру втрат бюджетів різних рівнів, оскільки включає і "законні способи" ухилення від податків (taxavoidance), які не розглядаються при інших підходах.

Мета статті. Дослідження еволюції парадигми тіньової економіки в економічних дослідженнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. У другій половині 1980-х років у дослідженнях з неформальної економіці стався перелом. Набагато більша увага стала приділятися причин виникнення

тіньової економіки та аналізу її впливу на соціально-економічну ситуацію. Раніше вчені концентрувалися переважно на проблемах визначення, класифікації форм і виміру масштабів тіньової економіки. Разом з соціологами та фахівцями з "третього світу" в аналіз тіньової економіки включаються економісти-теоретики, які спираються на неокласичні і, насамперед, на неоінституціональні концепції. Неоінституціональна теорія звертає основну увагу на зв'язок між законами, що визначають і обмежують господарську діяльність. Прихильність встановленими правилами є першорядним критерієм участі в офіційній економіці, тоді як недотримання чи уникнення встановлених правил служить критерієм участі в тіньовій економіці.

Від збору фактів і емпіричних спостережень фахівці від економіки спостереження переходять до побудови узагальнюючих моделей, які можна розділити на класи моделей: поведінки продавців і покупців. Моделі поведінки продавців враховують їх ризики і витрати. Вони аналізують природу тих витрат, які виробники або продавці несуть при продажу товарів за неофіційними каналами в умовах державного контролю над цінами, та їх впливу на масштаби ринкових операцій. Наприклад, С. Деварейджен, К. Джонс і М. Ромер зупиняються на проблемі оцінки ризику, що виникає у продавців [15, с. 1881-1894]. Ризик бути спійманим і покараним залежить не тільки від кількості товару, проданого на паралельному ринку, але й інтенсивності цінового контролю. Модель С. Деварейджена, К. Джонса і М. Ромера показує, що залежно від інтенсивності цінового контролю більша або менша частина товару реалізується на легальному або нелегальному ринку. Через відсутність контролю вся торгівля повністю переходить на паралельний ринок.

Специфічні витрати дій на паралельних ринках аналізуються М. Морісом і М. Ньюменом. Доходи нелегальних торговців зменшуються через витрати на хабарі чиновникам [26, с. 1896-1906]. Крім того, неформальні ринкові торговці змушені діяти в умовах невизначеності, чи будуть на них накладені санкції за порушення за-

конодавства. Якщо витрати торговців (включаючи ризики, штрафи і хабарі) менше, ніж витрати державно-регульованого ринку, то здійснюється тіньова економічна діяльність. Моделювання поведінки покупців (пошук ренти та пошук інформації) здійснено Р. Декон і Дж. Санстелі. Вони показали, що споживачі, які шукають дефіцитні товари, можуть зіткнутися з необхідністю витратити час на їх пошук і витратами від простою в чергах, які зменшують величину їх виграшу від покупки [14, с. 1945-1954]. При відсутності паралельного ринку споживачі несли б додаткові витрати (наприклад, втрати або витрати на хабарі). Ця проблема досліджувалася також Т. Нгуйеном і Дж. Холлі. Результати їх дослідження показали, що на паралельному ринку споживачі будуть конкурувати за товари, поки витрати на операції (пошук дефіциту, простий в чергах і дача хабарів) не поглинула різницю між цінами на паралельних і офіційних ринках [27, с. 290-300].

Результати дослідження Інституту свободи і демократії під керівництвом перуанського економіста Ернардо де Сото отримали назву "десотіанская революція" [6]. Принципово новий підхід до пояснення генезису тіньової економіки - головне наукове відкриття Е. де Сото. На його думку, бюрократична заорганізованість, яка перешкоджає вільному розвитку конкурентних відносин, породжує економічне "підпілля". Згідно Е. де Сото, неформальна підприємницька діяльність - це не механізм виживання, що виникає як реакція на недолік місць у сучасному господарстві, а результат поширення дій дійсних ринкових сил в економіці, затиснутою лещатами державного регулювання. Вивчаючи економіку Перу, він прийшов до висновку, що "легалізація приватної власності, дебіюкратизація економіки і скорочення урядового втручання в господарську діяльність - це єдиний шлях до громадянського миру і процвітання". На думку Е. де Сото, великий тіньовий сектор суттєво знижує ефективність економіки країни. Їм навіть введений термін "мертвий актив" - це майно, що перебуває в тіні.

Результатом якісного стрибка в дослідженні спостережуваного сектора стало відображення питань його оцінки в документах міжнародних організацій (табл. 2). У 1991 р в Женеві пройшла конференція європейських статистиків, присвячена прихованій і неформальній економіці. За її матеріалами було опубліковано спеціальне керівництво з обліку статистики спостережуваної економіки в країнах з ринковою системою господарювання. В останній версії СНР ООН 1993 спостережувану економіку рекомендується включати в межі виробництва. Всі попередні версії СНР ООН не містили подібних вказівок. З цього моменту спостережувана економіка стала предметом офіційних нормативно-правових актів, які згодом зазнали ряд змін. У 2003 опубліковано розроблене Організацією економічного співробітництва та розвитку, Міжнародним валютним фондом, Статистичним бюро Міжнародної організації праці, Міждержавним статистичним комітетом Співдружності Незалежних Держав керівництво по вимірюванню спостережуваної економіки [2, с.259].

Керівництво може розглядатися як доповнення до СНС-93. Воно є міжнародним стандартом у сфері вимірювання спостережуваної економіки, в якому уніфіковані основні поняття, визначення, класифікації та термінологія, воно забезпечує міжнародне зіставлення даних. Запропонований Е. де Сото підхід дозволяє розглядати неформальну економіку як закономірну форму генезису масових, "народних" форм капіталістичного підприємництва на периферії сучасного світового господарства.

Альтернативний підхід в контексті теорії економічних систем до пояснення широкого розвитку тіньової економіки в кінці ХХ в. пропонують американські соціологи А. Портес і С. Сассен-куб. Вони доводять, що не тільки в розвиваються, але й у розвинених країнах тіньова економіка органічно включена в соціально-економічні процеси, будучи своєрідним "відповіддю" на глобалізацію господарського життя та розвитку науково-технічного прогресу [28, с. 30-58].

Пропонована американськими соціологами альтернативна інтерпретація

полягає в тому, що "неформальна діяльність функціональна одночасно і для включених до неї працівників, і для великих формальних фірм". Фірми мають всі стимули намагатися уникнути юридичних обмежень на використання праці. Коли конкуренція підвищується, посилюються стимули до деформалізації. Первинним механізмом зв'язку між формальним і неформальним секторами стає субконтракт. Наприклад, можлива неформальна маркетингова ланцюг (використовуючи неформальні дистриб'юторські мережі, легальна промисловість уникає витрат на постійних торгових агентів) або виробнича ланцюг (легальні будівельні фірми використовують неформальних субпідрядників, які, в свою чергу, організують роботу неформальних будівельних робітників). Ряд учених пропонує свої пояснення причини зростання тіньової економіки в розвинених країнах. С. Бруско вважає, що децентралізація і деформалізація є відповідями на зростання соціальних зобов'язань, що накладаються на великі фірми [11, с. 167-184]. На думку І. Убарри, зростання тіньової економіки в розвинених країнах - результат посилення конкуренції з боку економік країн третього світу [32, с. 483-503]. До введення ринкової економіки в Україні дослідження тіньової економіки суперечили офіційній ідеології. Зміст тіньової економіки визначалося з класових позицій. Висувався постулат про те, що тіньова економіка притаманна, насамперед, капіталістичному устрою. Проте, вже тоді з'явилися публікації досліджень економістів, які емігрували з СРСР. Першим дослідником тіньової економіки, тоді ще СРСР, був радянський економіст, який емігрував до Америки, Арон Каценелінбойген. У книзі "Кольорові ринки в Радянському Союзі" він виділяв шість різновидів ринків, які розрізняються по суб'єктах, об'єктах та ступенями легальності [23, с. 62].

Активне вивчення тіньових економічних відносин почалося в роки перебудови і введення ринкових відносин. Західні тенденції у вивченні цього явища позначилися на публікаціях в Україні. Український економіст С. Коваленко пред-

ставив розгорнуте дослідження соціально-економічної природи "тіньової" економіки, що розуміється як економічна злочинність [3, с. 32]. Прихильники цього підходу розглядають питання про законність з точки зору прямого порушення існуючого законодавства. Подібне трактування, що дозволяє включати до складу тіньової економіки всю кримінальну діяльність, є не цілком вірною. Тіньова економіка стає ніби синонімом негативних процесів у соціально-економічній сфері. У вітчизняній економічній науці отримав широкий розвиток і обліково-статистичний підхід до дослідження тіньової економіки. Ці дослідження активізувалися з прийняттям третьої версії СНР ООН 1993. Поняття тіньової економіки визначалося виходячи з основної мети СНР - максимально точного обліку всіх видів економічної діяльності, що забезпечують реальний внесок у виробництво валового внутрішнього продукту (ВВП). При обліково-статистичному підході основним критерієм виділення тіньових економічних відносин виступає їх Неврахування, тобто відсутність фіксації офіційною статистикою. Перевагою даного підходу є можливість кількісної оцінки прихованої частини продуктивної економічної діяльності на основі загальноприйнятої методології СНР, використання результатів розрахунків при формуванні економічної політики і міжнародних зіставлень. Результати розрахунків параметрів тіньової економіки за методологією СНР є винятково цінними для формування соціально-економічної політики. Обліково-статистичний підхід знайшов своє відображення в роботах В. Мандибуря [4].

Висновки та перспективи подальших дослідження. Підводячи підсумки, можна відзначити три етапи генезису парадигми тіньової економіки:

1. Тіньова економіка - породження відсталості і асоціальності, економічне гетто, яке не має позитивних перспектив.

2. Неформальний і частково тіньовий сектор економіки має революційно-прогресивний потенціал, що утворюється в результаті бюрократичної заорганізованості, яка перешкоджає вільному розвитку конкурентних відносин.

3. Тіньова економіка багатфункціональна. Вона може бути як проявом відживаючих інститутів, консервуючи рудиментарні форми виробничих відносин, так і органічно включена в економіку офіційну, будучи своєрідною "відповіддю" на "виклики" глобалізації та науково-технічного прогресу.

Література

1. Беккер Г. Преступление и наказание: экономический подход / Г. Беккер // Истоки. – Вып. 4. – М., 2000. – 285 с.

2. Іващенко П.О., Черв'яков І.М. Тіньова економіка на рівні регіону та пропозиції щодо її легалізації / П.О. Іващенко, І.М. Черв'яков // Міжвідомчий науковий збірник, Київ. – 1999. – Том 18. – С.259-262.

3. Коваленко С.О. Методологічні основи легалізації тіньової економіки в Україні: монографія / С.О. Коваленко. – К.: Знання, 1999. – 258 с.

4. Мандибуря В. О. Тіньова економіка України та напрямки законодавчої стратегії її обмеження / В. О. Мандибуря – К.: Парламентське вид-во, 1998. – 135 с.

5. Олсон М. Рассредоточение власти и общества в переходный период. Лекарства от коррупции, распада и замедления темпов экономического роста / М. Олсон // Экономика и математические методы, 1995. –Т. 31.- Вып. 4.- С. 271-282.

6. Сото Е. де. Иной путь : невидимая революция в третьем мире / Е. Сото де ; пер. сангл. Б. Пинскер. – М : Catalaxy, 1995. – 320 с.

7. Фридмен М., Фридмен Р. Тирания статус-кво // Экономическая теория преступлений и наказаний. – № 1. Материалы с сайта: Fridman M. and R. Turganny of the status qvo. San Diego. N.Y. [Електронний ресурс] /Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: www/corruption.rsuh.ru

8. Becker G. Crime and punishment : an economic approach / G. Becker // J. of political economy. – 1968. – mar./apr. – P.24 – 35.

9. Boulding K. A Note of the Theory of the Black Market / K. Boulding // *Canadian Journal of Economics and Political Science*, 13, 1 (Feb. 1947): 115-118. CP 1.

10. Boulding K. Liquidity Preference Theory of Market Prices Market / K. Boulding // *Economica*, NS 11, 42 (May 1944): 55-63. CP 1.

11. Bruco S. The "Emilian" Model : Productive Decentralization and Social Integration / S. Bruco // *Cambridge Journal of Economics*, 1982. № 6. P.167-184.

12. Buchanan J.M. A Defence of organized Crime? / J.M. Buchanan // *The Economics of Crime*. Cambridge (Mass.), 1980.

13. Castells M. and Porters A. World Underneath: The Origins? Dynamic and Effects of the Informal Economy / M. Castells, A. Porters // *The Informal Economy*. L.: The Johns Hopkins University Press, 1989.

14. Deacon R.T., Sonstelie J. Price control and Rent – Seeking Behaviour in developing Countries / R.T. Deacon, J. Sonstelie // *World Development*. 1989. Vol 17.

15. Devarajan S., Jones S., Roemer M. Markets under Price Controls in Partial and General Equilibrium / S. Devarajan, S. Jones, M. Roemer // *World Development*. 1989. Vol 17. № 12.

16. Feige E. L. How big is irregular economy / Edgar L. Feige // *Challenge*. – 1979. Vol. 22. – P. 5-13.

17. Feige E.L. Defining and estimating underground and informal economies: the new institutional economics approach / E. L. Feige // *World development*. – Oxford, 1990. – Vol. 18, N 7. – P. 989 – 1002. № 420

18. Freud D. A guide to underground economics / D. Freud // *Financial Analysts Journal*. November – December. 1977.

19. Geerts C. Peddlers and Princes: Social Change and Economic Modernization in Two Indonesian Towns / Clifford Geerts. – Chicago : University of Chicago Press, 1963. – 162 p.

20. Gershuny J. Social Innovation and the Division of Labour/ Jonathan Gershuny. – Oxford :Oxford University Press, 1983. – 191 p.

21. Gutmann P. The subterranean economy / P. Gutmann // *Finansialanalys j.*- N.Y. – 1977. – Vol. 33, N 34. – P. 24 – 27.

22. Hart K. Informal urban income opportunities and urban employment in Ghana / K. Hart // *J. of modern African studies*. - L. – 1973. – Vol.11, № 1. – P. 61 – 90. № 427

23. Kotsenelinboigen A. Coloured Markets in the Soviet Union / A. Katsenelinboigen // *Soviet Studies*. – 1977. – Vol. 29, № 1. – P. 62 – 85 .

24. Mattera Ph. Off the books. The rise of the Underground Economy / Philip Mattera. – London : Pluto Press, 1985. – 160 p.

25. Mingione E. Informalization Restructuring and the Survival Strategies of the Working Class / Enzo Mingione // *International Journal of Urban and Regional Research*. – 1983. – No. 3. – Pp. 311-339.

26. Morris M. L. Official and Parallel Cereals Markets Senegal: Empirical Evidence / Michael L. Morris, Mark D. Newman// *World Development*. – 1989. – Vol. 17. Issue 12. – Pp. 1885-1906.

27. Nguyen T. T. Equilibrium under price controls with endogenous transactions costs/ Trien T. Nguyen, John Whalley // *Journal of Economic Theory*. – 1986. – August Vol. 39 (2). – Pp. 290-300.

28. Portes A., Sassen-Koob S. Making It Underground: Comparative Material on the Informal Sector in Western Market Economies / A. Portes, S. Sassen-Koob // *American Journal of Sociology*. 1987. Vol. 38. № 1.

29. Smith S. Britains Shadow Economy / Stephen Smith. – Oxford : [Oxfordshire] ; New York : Oxford University Press, 1986. – XII, 203 p.

30. Sutherland E. White Collar Crime / Edwin Sutherland. – New York : Dryden Press, 1949. – 272 p.

31. Thomas J. Informal Economic Activity/ James J. Thomas.– Hemel Hempstead, Hertfordshire [England] : Harvester Wheatsheaf, 1992. – XII, 371 p.

32. Ubarra J. LaestructuracionEspontanea de la Industria del CalzaadoEspañol // *Boletin de EstudiosEconomicos*. 1982. Jfe 37. P. 483 - 503.

References

1. Bekkep G. Ppceptupleniye i nakazaniye: ekonomicheckiy podkhod / G. Bek-kep // *Ictoki*. – Vyp. 4. – M., 2000. – 285 c.

2. Ivashchenko P.O., Chepv'yakov I.M. Tin'ova yekonomika na pivni pegionu ta ppozitsiï shchodo ïï legalizatsiï / P.O. Ivashchenko, I.M. Chepv'yakov // Mizhvidomchiy naukoviy zbipnik, Kiïv. – 1999. – Tom 18. – С.259-262.
3. Kovalenko C.O. Metodologichni osnovi legalizatsiï tin'ovoï yekonomiki v Ukraïni: monogpafiya / C.O. Kovalenko. – K.: Znannya, 1999.–258 c.
4. Mandibupa V.O. Tin'ova yekonomika Ukraïni ta nappyamki zakonodavchoï stpategiï ïï obmezheniya / V.O. Mandibupa - K.: Paplamentc'ke vid-vo, 1998. - 135 c.
5. Olcon M. Paccpedotocheniye vlacti i obshchestva v pepekhdnny pepiod. Lekapctva ot koppuptsii, pacpada i zamedleniya tempov ekonomicheckogo pocta / M. Olcon // Ekonomika i matematicheckiye metody, 1995. –Т. 31.- Vyp. 4.- С. 271-282.
6. Coto Ye. de. Inoy put' : nevidimaya pevolyuetsiya v tpet'yem mipe / Ye. Coto de ; pep. cangl. B. Pinckep. – M : Catalakhu, 1995. – 320 c.
7. Fpidmen M., Fpidmen P. Tipaniya ctatuc-kvo // Ekonomicheckaya teopiya ppecupleniy i nakazaniy. № 1.Matepialy c cayta: Fridman M. and R. Tyranny of the status quo. San Diego. N.Y. [Yeлектponniy pecupc] /Yeлектpon. dan. (1 fayl). – Pezhim doctupu: www/corrupt-ion.rsuh.ru
8. Becker G. Crime and punishment : an economic approach / G. Becker // J. of political economy. – 1968. – mar./apr. – P.24 – 35.
9. Boulding K. A Note of the Theory of the Black Market / K. Boulding // Canadian Joirnalof Economics and political Science, 13, 1 (Feb. 1947): 115-118. CP 1.
10. Boulding K. Liquidity Preference Theory of Market Prices Market / K. Boulding // Economica, NS 11, 42 (May 1944): 55-63.CP 1.
11. Bruco S. The “Emilian” Model : Productive Decentralization and Social Integration / S. Bruco // CambrigeGoirnal of Economics, 1982. № 6. P.167-184.
12. Buchanan J.M. A Defence of organized Crime? / J.M. Buchanan // The Economics of Crime. Cambrige (Mass.), 1980.
13. Castells M. and Porters A. World Underneath: The Origins? Dynamic and Effects of the Informal Economy / M. Castells, A. Porters // The Informal Economy. L.: The Johns Hopkins University Press, 1989.
14. Deacon R.T., Sonsteliie J. Price control and Rent – Seeking Behaviour in developing Countries / R.T. Deacon, J. Sonsteliie // World Development. 1989. Vol 17.
15. Devarajan S., Jones S., Roemer M. Markets under Price Controls in Partial and General Equilibrium / S. Devarajan, S. Jones, M. Roemer // World Development. 1989. Vol 17. № 12.
16. Feige E. L. How big is irregular economy / Edgar L. Feige // Challenge. – 1979. Vol. 22. – P. 5-13.
17. Feige E.L. Defining and estimating underground and informal economies: the new institutional economics approach / E. L. Feige // World development. – Oxford, 1990. – Vol. 18, N 7. – P. 989 – 1002. № 420
18. Freud D. A guide to underground economics / D. Freud // Financial Analysts Joirnal. November – December. 1977.
19. Geerts C. Peddlers and Princes: Social Change and Economic Modernization in Two Indonesian Towns / Clifford Geerts. – Chicago : University of Chicago Press, 1963. – 162 p.
20. Gershuny J. Social Innovation and the Division of Labour/ Jonathan Gershuny. – Oxford :Oxford University Press, 1983. – 191 p.
21. Gutmann P. The subterranean economy / P. Gutmann // Finansialanalys j.- N.Y. – 1977. – Vol. 33, N 34. – P. 24 – 27.
22. Hart K. Informal urban income opportunities and urban employment in Ghana / K. Hart // J. of modern African studies. - L. – 1973. – Vol.11, № 1. – P. 61 – 90. № 427.
23. Kotsenelinboigen A. Coloured Markets in the Soviet Union / A. Katsenelinboigen // Soviet Studies. – 1977. – Vol. 29, № 1. – P. 62 – 85 .
24. Mattera Ph. Off the books. The rise of the Underground Economy / Philip Mattera. – London : Pluto Press, 1985. – 160 p.
25. Mingione E. Informalization Restructuring and the Survival Strategies of the Working Class / EnzoMingione // International Journal of Urban and Regional Research. – 1983. – No. 3. – Pp. 311-339.

26. Morris M. L. Official and Parallel Cereals Markets Senegal: Empirical Evidence / Michael L. Morris, Mark D. Newman // World Development. – 1989. – Vol. 17. Issue 12. – Pp. 1885-1906.

27. Nguyen T. T. Equilibrium under price controls with endogenous transactions costs/ Trien T. Nguyen, John Whalley // Journal of Economic Theory. – 1986. – August Vol. 39 (2). – Pp. 290-300.

28. Portes A., Sassen-Koob S. Making It Underground: Comparative Material on the Informal Sector in Western Market Economies / A. Portes, S. Sassen-Koob // American Journal of Sociology. 1987. Vol. 38. № 1.

29. Smith S. Britains Shadow Economy / Stephen Smith. – Oxford : [Oxfordshire] ; New York : Oxford University Press, 1986. – XII, 203 p.

30. Sutherland E. White Collar Crime / Edwin Sutherland. – New York : Dryden Press, 1949. – 272 p.

31. Thomas J. Informal Economic Activity/ James J. Thomas.– Hemel Hempstead, Hertfordshire [England] : Harvester Wheatsheaf, 1992. – XII, 371 p.

32. Ubarra J. Laestructuracio-nEspontanea de la Industria del Calzaa-doEspanol // Boletin de EstudiosEconomicos. 1982. Jfe 37. P. 483 - 503.

Головченко Е. Н., Ниценко В. С.

Эволюция парадигмы теневой экономики в экономических исследованиях

Рассмотрены этапы исследования и формирования представлений о теневой экономике, предлагается периодизация концепций теневой экономики, исследованы подходы к ее изучению, этапы формирования государственной политики по явлениям теневой экономики, отражение вопросам оценки теневой экономики в документах международных организаций. Теневая экономика в статье исследуется как экономическая деятельность лиц, игнорируют законы, установленные государством, а такие лица находятся в любом обществе. Подведены, что теневая экономика может быть как проявлением отживающих институтов, консервируя рудиментарные формы производственных отношений, так и органично включена в экономику официальную, являясь своеобразной "ответом" на "вызовы" глобализации и научно-технического прогресса.

Ключевые слова: теневая экономика, экономическая деятельность, концепция, глобализация, международные организации, государственная политика.

Holovchenko O., Nicenko V.

Evolution of paradigm shadow economy in economic research

The stages of research and formation of ideas about the shadow economy, it is proposed periodization concepts of shadow economy, researched approaches to its study, the stages of public policy on the phenomenon of the shadow economy, display of shadow economy estimates in the documents of international organizations. The shadow economy in article examines the economic activities of persons who ignore the laws established by the state, and such persons are in any society. Summed up that the shadow economy may be a manifestation of moribund institutions, preserving rudimentary forms of industrial relations and the organic part of the formal economy, as a kind of "response" to the "challenges" Globalizatsiyi scientific and technical progress.

Keywords: shadow economy, economic activity, concept, globalization, international organizations, public policy.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор экономических наук, профессор, проректор по научной работе Ижевского института управления, заведующий кафедрой «Экономика» Камского института гуманитарных и инженерных технологий, г. Ижевск, Российская Федерация.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. of Economics, vice-rector of sciences Izhevsk of institute of management, head of Economy Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

*Статья подана
10.05.2015 г.*

